

Kestämätön sosiaali- ja terveydenhuoltopolitiikka

JUTTA PULKKI & JANI PULKKI

Lehto ja Roos nostivat sosiaalilääketieteellisen aikakauslehden pääkirjoituksessa esiin kansanterveydellisesti tärkeän näkökulman ruoan terveys- ja ympäristövaikutuksista (1). Kirjoitus raottaa ajatusta ympäristön ja ihmisen terveyden kietoutumisesta. Vain silloin kun ympäristö on elinvoimainen ja uusiutumiskykyinen, ja esimerkiksi tuottaa ihmisille puhtaan ja terveellisen ravinnon, mahdollistuu ihmisen terveys. Tämä tulee hyvin esille amerikkalaisfilosofi Wendel Berryn 'The body and the earth' -esseestä, jossa hän esittää kuinka englanninkielen sana terveys tarkoittaa 'olla kokonainen', sillä 'health' sanan käsitteelliset juuret ovat sanassa 'wholesome'. Tämä viittaa siihen, että ihmisten kehot ovat keskinäisriippuvaisia toisten ihmisten, eläinten ja maapallon ekosysteemien kanssa. Näin ollen ihminen ei voi olla terve ilman hyviä suhteita muihin ihmisiin ja terveeseen elinympäristöön, joka kykenee uudistamaan elämän edellytyksiä maaplaneetalla. (2.) Monissa ympäristöfilosofian suuntauksissa on kuitenkin huomattu, kuinka läntisen ihmisen toimintaa ohjaa ajatus ihmisen ja luonnon irrallisuudesta. Tähän liittyy myös vieraantumista elämän perusteista. (3.)

Ympäristön itseuudistamiskyky on uhattuna, ja tähän on erilaisilla kansainvälisillä sopimuksilla pyritty puuttumaan (4, 5). Myös Suomi on sitoutunut useisiin ympäristö- sekä kestävän kehityksen politiikoihin (4, 6, 7). Kestävän kehityksen ajatteluun kuuluu niin ekologinen, taloudellinen kuin sosiaalinen kestävyys (5), mistä saa käsityksen, että nämä kolme elementtiä olisivat lähtökohtaisesti samanarvoisia. Keskustelu ja toimet ekologisen kestävyuden puolesta ovat kuitenkin väistyneet poliittiselta agendalta taloudellisen kestävyuden tieltä, vaikka juhlapuheissa se vielä on asemansa säilyttänyt. Samaan aikaan kun erilaiset politiikan osa-alueet tavoittelevat taloudellisesti kestäviä reformeja, on niillä mer-

kittäviä tunnistamattomia ympäristövaikutuksia. Tarkastelemme tässä kirjoituksessa harvemmin esillä ollutta näkökulmaa eli sitä, millaisia ympäristövaikutuksia palvelujen uudelleenorganisoitiin tähtäävällä sosiaali- ja terveydenhuoltopolitiikalla on. Väitämme, että nykyinen sosiaali- ja terveydenhuoltopolitiikka on kestämatöntä. Se ei ole kestämatöntä vain kauskantoisilta sosiaalisilta ja taloudellisilta vaikutuksiltaan, vaan se on sitä siis myös ympäristövaikutuksiltaan.

Ensimmäinen ympäristöön negatiivisesti vaikuttava tekijä on nykyinen yhteiskuntajärjestys, joka nojaa kapitalistiin tuotantosuhteisiin ja -tapoihin (8, 9). Tämä ajattelu näkyy vahvana myös sosiaali- ja terveydenhuoltopolitiikassa niin konkreettisina ratkaisuehdotuksina kuin eräänlaisena ajattelua rajoittavana olettamusten joukkona. Kapitalistinen, pääomaa kasvattava ja voittoa tuottava toimintatapa – niin ruoan, kuin vaikkapa lääkkeiden tuotannossa sekä palvelujen järjestämisessä – laittaa pääoman hyvän ihmisen ja luonnon hyvän edelle. Kvartaalikapitalismissa yhteiskunta- ja ympäristövastuut eivät ole erityisen kiinnostavia, ellei niin sanottua viherpesua haluta käyttää markkinoinnissa. Päinvastoin, ympäristö- ja yhteiskuntavastuullisuudesta koituvien ylimääräisten kustannusten vuoksi nämä jätetään usein tietoisesti huomiotta. Lyhytjänteisessä taloudellisessa katsannossa on tuottoisampaa ignoroida yhteiskunnalliset tai ekologiset kokonaisuudet kuin ottaa ne vakavasti, saati itseisarvoisesti huomioon. (10–12.)

Toiseksi, uusiutumattomia resursseja, joista osa on muodostanut länsimaisen ihmisen nykyisen elämänmuodon perustan, on ihmiskunnan viimevuosisataisen kehityksen vuoksi yhä niukemmin saatavilla (13–15). Tämän vuoksi kaikki sellaiset ratkaisut, joissa vaaditaan esimerkiksi öljyn, metallien, mineraalien ja energian lisääntymää käyttöä, tulisi harkita tarkoin, myös sosiaali-

ja terveydenhuollossa. Sosiaali- ja terveysministeriön omassa kestävästä kehityksen strategiassa luonnonvarojen kuluttaminen ja niukkuus jäävät huomiotta. Strategiassa on perustellusti keskeistä väestöryhmien välisten terveyserojen kaventaminen, mutta tulevien sukupolvien elinkelpoisesta ympäristöstä eli sukupolvien välisestä oikeudenmukaisuudesta ei puhuta. (16.) Ihmisen terveyttä tarkastellaan näin irrallaan meidän ja terveen elämän mahdollistamasta ekologisesta kokonaisuudesta. Tämä ihmiskeskainen ajattelu, eli antroposentrismi, jossa ihminen on pääasia, on kovin rajoittunutta, lyhytjänteistä ja kapeakatseista (3).

Piittaamattomuudesta ympäristöä kohtaan puhuu omaa kieltään myös aikamme teknologinen optimismi. Teknologisia ratkaisuja ehdotetaan ja etsitään myös erilaisiin sosiaali- ja terveydenhuollon ongelmiin niin paikallisesti kuin kansallisesti ottamatta kantaa näiden ympäristövaikutuksiin (17). Sote-uudistuksessa keskeisenä tavoitteena oleva palvelujen saatavuuden turvaaminen on laskettu valinnanvapausmallin lisäksi innovaatioiden varaan. Näillä innovaatioilla viitataan lähes yksinomaan teknologisiin ratkaisuihin. Turvautuminen teknologisiin innovaatioihin ihmisen terveyden kohdalla on toisinaan hyvinkin tarpeellista, mutta kapitalistiseen viitekehykseen sitoutuneessa teknologisessa optimismissä tehdään myös harkitsemattomia ratkaisuja, miettimättä näiden välittömiä tai pitkäaikaisia seurauksia ympäristölle – ja näin ollen välillisesti myös ihmiskunnalle.

Teknologisten tuotteiden valmistus vaatii suuret määrät luonnonvaroja: alkaen yhä harvinaistuvampien arvometallien louhimisesta yhä laajemmilta ja ekologisesti herkemmltä alueilta (13–15), jatkaen kulkuaan maailman kolkasta toiseen, ja taas toiseen uusiutumaton energia käyttäviä jatkojalostustoimenpiteitä läpikäyden. Lopulta uusi uljas matka tuuhansien kilometrien matkan päähän laboratorioihin, hoitohuoneisiin, ja ihmisten koteihin. Eikä teknologian hiilijalanjälki edes pääty tähän. Kapitalistisessa tuotantotavassa teknologia suunnitellaan rikkoutumaan tietyn ”elinkaaren” jälkeen korjauskelvottomaksi. Teknologiaa kehitetään kiihtyvällä tahdilla, ja ihmiset koulutetaan miljardien markkinointiteollisuuden avulla haluaan teknologisia tarvikkeita. Ihmiset opetetaan

ja pakotetaan ostamaan aina uusia koneita ”kuolleiden” tilalle. (7–9, 18.)

Toinen keskeinen tavoite sosiaali- ja terveydenhuoltopolitiikassa on julkisten kustannusten kasvun hillitseminen, joka tehdään niin ikään pikemminkin taloutta kuin ihmisiä kasvattavan teknologian avulla. Sosiaali- ja terveydenhuollossa suurin kustannuserä ovat henkilöstökulut. Teknologialla pyritäänkin korvaamaan ihminen aina kun mahdollista. Ajattelun viitekehyksenä on teollisuus ja tuotantotalous, jossa automaatioteknologia nopeampana ja tehokkaampana korvaa arvaamattomia ihmistyöntekijöitä. Mutta teknologian käyttö ei ole halpaa, jos huomioidaan kaikki siitä seuranneet välittömät ja välilliset kustannukset; päivitykset, uudistukset, huollot, toimintavaikkeudet ja niistä seuraavat viiveet sekä ne muun muassa ympäristöön kohdistuvat kustannukset, jotka jätetään laskelmista pois ”ulkoisvaikutusten” nimellä. Teknologisten kojeiden tuotantoprosessien todelliset kustannukset nousisivat niin korkeiksi, ettei mikään sosiaali- ja terveydenhuollon taho pystyisi laskemaan toimintaansa tämän varaan.

Teknologian lisäksi vaikutukset ympäristöön tulevat palveluiden sijainnista. Sote-uudistukseen liittyvä maakuntamalli keskittää ainakin joitain palveluja. Hallinnon käytäntöjen ja tehokkuuden näkökulmasta keskittäminen näyttää varmasti houkuttelevalta, mutta se voi tarkoittaa myös entistä suurempaa energian tarvetta, kun fossiilenergian voimalla palveluihin kuljetaan entistä laajemmilta alueilta. Keskittyminen tarkoittaa liikenteen lisääntymistä, todennäköisesti yksityisautoilun muodossa. Fossiilisiin energian muotoihin perustuvaa elämäntapaa ja taloutta on kutsuttu fossiilikapitalismiksi, jossa inhimillinen tarpeentyydytys ja elämäntapa on rakennettu halvan energian varaan (18). Toiseksi kehitykseen liittyy autioituvia rakennuksia. Autioituvia rakennuksia syntyy ensinnäkin siitä, kun ennen palveluja tarjonneet tilat jäävät tarpeettomiksi. Lisäksi palvelujen keskittäminen voi tarkoittaa myös välillistä autioitumista, eli sitä, että ihmiset muuttavat palvelujen perässä keskustoihin. Autioituvat rakennukset eivät välttämättä sinänsä ole ongelma, vaan ongelma on siinä, että tilalle tulee yleensä rakentaa toisaalle uusia. Rakentaminen on ympäristön näkökulmasta suuri rasite – erityisesti kun nykyinen rakennuskulttuuri ei

suosi ekologisia rakennusmateriaaleja ja -tapoja, eikä pitkäikäistä rakennuskantaa. ”Elinkaari-ajattelu” on ulotettu myöskin rakennuksiin, vaikka kestävästäkin rakentamisesta olisi tarpeeksi tietoa ja taitoja. (14.)

Sosiaali- ja terveydenhuoltopolitiikassakin rakennetaan siis joko ekologisesti kestävää tai kestäväntöntä kehitystä. Yksi askel kohti kestävää kehitystä olisi sosiaali- ja terveydenhuollon lainvalmistelujen arviointi myös ympäristövaikutusten kannalta. Tätä ei ole esimerkiksi Sote-uudistuksen yhteydessä tehty (17). Jos ympäristövaikutukset olisi arvioitu, johtopäätökset voisivat mukailla tässä kirjoituksessa esitettyjä huomioita, eli: Kestävän kehityksen politiikassa palvelujen tuotantoa ei tule laskea liiaksi teknologian tai keskitettyjen palvelujen varaan, eikä ympäristövastuuta välttelevien palvelutuottajien varaan. Kestävän kehityksen turvaaminen edellyttäisi, että hoitoa ja hoivaa antaa aina kun mahdollista ihminen. Lisäksi hoitoa annetaan aina kun mahdollista luonnonmukaisesti, sillä esimerkiksi kemiallisesti valmistettujen synteettisten lääkkeiden imeytyminen ihmiskehoon ja sitä kautta vesiin ja ekosysteemeihin aiheuttaa ympäristöhaittoja sekin. Erityisesti toiminnat, joissa inhimillisellä vuorovaikutuksella on keskeinen rooli, kuten vanhojen ihmisten hoiva, tulisi ylikansoitettussa maailmassa ihmisen myös toteuttaa. Tämä tukisi ekologisen kestävyuden lisäksi myös taloudellista ja sosiaalista kestävyyttä monin eri tavoin. (19.) Palvelujen keskittäminen voi olla ekologisesti kannattavaa tilanteissa, joissa tarvitaan välttämättömiä ja kalliita teknologisia laitteita, mutta ihmisten kohtaamiset on syytä järjestää siellä, missä ihmiset ovat. Tämä ainakin niin kauan kunnes uudesta rakennuskannasta keskustoissa tehdään sellaista, joka kestää, on korjauttavissa, ja jossa rakennusten käyttö sekä asuminen ovat energiatehokasta ja terveyttä ylläpitävää.

Ekologinen kehitys vaatii toteutuakseen tämän näkökulman huomioon ottamista kaikissa politiikoissa, myös sosiaali- ja terveydenhuoltopolitiikassa. Muutos ekologisesti kestävästä sosiaali- ja terveydenhuoltopolitiikan suuntaan vaatii puolestaan ensisijaisesti syvään juurtuneiden ajattelutapojen muutosta. Sosiaali- ja terveydenhuoltopolitiikkaa kuvaa dikotominen ajattelu ihmisestä luonnosta irrallisena entiteettinä, ja tämän ajattelun muutoksesta on hyvä lähteä liikkeelle. Tähän liittyen myös terveys -käsite tulisi ymmärtää laajemmin. Berry esittää, kuinka ’health’, kuuluu sellaisten sanojen, kuten ’heal’, ’whole’, ’wholesome’, ’hale’, ’hollow’ ja ’holy’, joukkoon, kertoen terveyden ja luonnon monimutkaisesta konkreettisesta, filosofisesta ja jopa hengellisestä yhteydestä (2). Dikotomisuus ja terveys-käsitteen kapea-alaisuus näkyvät siinä, että asiantuntijat terveydessä, taloudessa ja teknologiassa hoitavat oman tonttinsa, mutta terveyden kokonaisuuden – terveys -käsitteen perimmäisessä mielessä – asiantuntijat ovat harvassa. Terveysilmiön ymmärtäminen kokonaisvaltaisemmin edellyttää entistä laajempaa tajunnan avaruutta sekä avoimuutta näkökohdille, jotka on totuttu sulkemaan terveyteen liittyvien keskustelujen ulkopuolelle.

Niin filosofisella kuin käytännöllisellä tasolla on selvää, että Berry on oikeassa siinä, että luonnon ja ihmisen terveys ovat pitkälti sama asia, eikä ihminen voi loputtomasti tässä asiassa pettää itseään. Luonnon itseuudistuskäytävyydestä ja kantokyvystä piittaamaton politiikka, kun on pitkällä tähtäimellä piittaamaton myös ihmisen terveydestä. Ihmiskekseisestä harhasta, eli siitä että olisimme luonnosta irrallaan ja erillisiä, voidaan vapautua, kun ymmärretään riittävän syvästi ihmisen ja luonnon yhteenkietoutuneisuus ja keskinäisriippuvuus.

KIRJALLISUUS

- (1) Lehto E & Roos E. Kestämättömästä kestävään ruokavaliioon. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 2016; 53: 159–161.
- (2) Berry, W. The Unsettling at America: Culture and Agriculture. San Fransisco: Sierra Club books. 1977
- (3) Plumwood, V. Environmental Culture: The Ecological Crisis of Reason. New York: Routledge. 2002
- (4) Kansainväliset ympäristösopimukset. Ympäristöministeriö. Luettu 21.11. 2016. http://www.ym.fi/fi-fi/Kansainvalinen_yhteistyö/Kansainvaliset_ymparistosopimukset
- (5) Kestävän kehityksen tavoitteet – Agenda 2030. Yhdistyneet kansakunnat. Luettu 21.11. 2016. <http://yk.fi/node/479>
- (6) National report on the implementation of the 2030 Agenda for Sustainable Development FINLAND. Prime Minister's Office Publications 10/2016. Luettu 27.10.2016. http://kestavakehitys.fi/documents/2167391/2186383/VNK_J1016_National_report_net.pdf/48be3fcf-d40c-407a-8115-e59b2c0683ee
- (7) Kansallisen kestävä kehityksen kokonaisarviointi 2009. Ympäristöministeriö. Saatavilla: <http://www.ym.fi/download/noname/%7BCD3F1640-8576-4632-84CA-83D4DCE50DDB%7D/26276>
- (8) Ikerd J. A Return to common sense. Philadelphia: Edwards. 2007.
- (9) Marglin S. Dismal Science. How Economics Undermine Society. Harvard University Press. 2009.
- (10) Teivainen T. Yritysvastuun umpikuja. Bookwell Oy, Jyväskylä. 2013.
- (11) Kalliojärvi T. Yritysvastuussa hyvät ovat hyviä! Blogi-kirjoitus. Luettu 27.10.2016 <http://kestavakehitys.fi/ajankohtaista/blogi/-/blogs/teemu-kalliojarvi-yritysvastuussa-hyvät-ovat-hyvia->.
- (12) Lappalainen R Kestävän kehityksen tekoja puheiden sijaan. Blogi-kirjoitus. Luettu 27.10.2016. <http://kestavakehitys.fi/ajankohtaista/blogi/-/blogs/kestavan-kehityksen-tekoja-puheiden-sijaan>.
- (13) Before the Flood. 2016. Dokumentti, National Geographic Channel. Katseltu 1.11.2016. <http://channel.nationalgeographic.com/before-the-flood/videos/before-the-flood>.
- (14) Järvensivu P. Rajattomasti rahaa niukkuudessa. Like. 2016.
- (15) Lähde V. Niukkuuden maailmassa. Niin & Näin, Tampere. 2013
- (16) Socially Sustainable Finland 2020 – Strategy for social and health policy. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2011:1. Luettu 27.10.2016 <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74057/URN%3aNBN%3afe201504223802.pdf?sequence=1>.
- (17) Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämislakiluonnoksen vaikutusten ennakoarviointi. THL:n arviointiryhmä. Luettu 21.11. 2016. <http://www.julkari.fi/handle/10024/130798>
- (18) Salminen A & Vaden T. Energia ja kokemus. Eurooppalaisen filosofian seura / Niin & Näin: Tampere. 2013
- (19) Hiilamo, H. Hoivarobottien uhka. Motiivi 9/2016: 29.

JUTTA PULKKI

TtT (Sosiaali- ja terveyspolitiikka), yliopisto-opettaja

Tampereen yliopisto

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

JANI PULKKI

KM, LuK, tohtoriopiskelija (kasvatustiede)

Tampereen yliopisto

Kasvatustieteiden tiedekunta